

НАДІЯ КАЛАШНИК
(Запоріжжя)

БОРОТЬБА ЗІ СТРЕСОМ ПЕРСОНАЛУ ЯК ЗАСІБ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ В УМОВАХ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Проаналізовано специфіку роботи непедагогічного персоналу установ виконання покарань у процесі ресоціалізації ув'язнених неповнолітніх. Установлено, що нормальний психічний стан співробітників є важливим засобом стабілізації поведінки та ефективного соціального розвитку неповнолітніх.

Ключові слова: ресоціалізація, персонал, стрес, неповнолітні засуджені, соціально-педагогічна робота.

Становлення України як самостійної і незалежної держави характеризується суперечливістю економічних та політичних процесів. Соціальна напруга негативно позначилася на становищі молоді в суспільстві, діяльності навчальних закладів і позашкільних установ, побутовому середовищі як сферах розвитку, виховання і формування особистості. Її наслідком стала соціальна дезадаптація, занепад духовності, девальвація моральних цінностей, які, у свою чергу, викликали зростання правопорушень, зокрема, серед неповнолітніх та молоді.

Останніми роками у вітчизняній педагогіці стали приділяти увагу вивченню питань ресоціалізації, соціальної адаптації, організації перевиховання неповнолітніх. Ця проблема актуалізує в собі дослідження ряду напрямів: педагогічні основи ресоціалізації злочинців (В. Синьов, Г. Радов, В. Кривуша, О. Беца), перевиховання неповнолітніх засуджених в умовах виховних колоній (І. Башкатов, П. Вівчар, В. Кудрявцев, М. Фіцула), профілактика правопорушень неповнолітніх (Ю. Александров, І. Дегтярьов, В. Оржеховська, В. Тарарухін). Проте, незважаючи на інтенсифікацію досліджень, питання ролі персоналу в соціально-педагогічному процесі в умовах установ виконання покарань ще потребує свого вирішення.

Проведені дослідження безумовно сприяють налагодженню процесу ресоціалізації в пенітенціарних установах, але слід зазначити, що переважна більшість робіт орієнтовані на соціологів, педагогів, психологів, соціальних працівників. Значну ж частину персоналу установ виконання покарань складають працівники інших підрозділів – режимних, оперативних, комунально-побутових, медичних, які безпосередньо контактують із підлітками та мають вплив на їхнє формування.

Мета цієї статті полягає у висвітленні важливості вміння боротися зі стресом для непедагогічного персоналу пенітенціарних установ, визначенні цього процесу як одного з факторів ефективної роботи, а також висвітленні його місця в організації соціально-педагогічного процесу із неповнолітніми особами, які утримуються в установах виконання покарань. Виходячи з мети статті, ми ставимо перед собою такі за-

вдання: висвітлити важливість боротьби зі стресом для непедагогічного персоналу пенітенціарних установ; визначити боротьбу зі стресом як один із факторів ресоціалізації підлітків; окреслити місця боротьби зі стресом в організації соціально-педагогічного процесу з неповнолітніми правопорушниками; надати декілька методик боротьби зі стресом, адаптованих до пенітенціарного закладу.

Постійно зростає кількість неповнолітніх злочинців, які відбувають покарання у виховно-трудовах колоніях. Щорічно туди потрапляє біля чотирьох тисяч чоловік, звільняється приблизно стільки ж. Ні школа, ні сім'я, ні, тим більше, інші суспільні інститути соціалізації не можуть повною мірою вплинути на процес ресоціалізації неповнолітніх, звільнених із місць позбавлення волі. Тримання у слідчому ізоляторі має свою специфіку в порівнянні з виховно-трудовою колонією – це перший досвід відносин з установами виконання покарань, де знаходяться як визнанні в судовому порядку злочинцями підлітки, так і неповнолітні, які лише чекають на вирок суду і, можливо, й не є злочинцями, а лише потрапили у складні життєві обставини. Завданням соціально-виховної та психологічної роботи у слідчих ізоляторах є не лише перевиховання та ресоціалізація підлітків, але й попередження озлоблення на весь світ, деформації в умовах кримінального середовища, підтримка особистості, недопустимість її злому під впливом більш сильної особистості, а також забезпечення нормального фізичного і морального розвитку особистості підлітка та реалізація в повному обсязі права кожного з них на освіту.

Усе це зумовлює особливу роль і місце закладів пенітенціарної системи у процесі ресоціалізації неповнолітніх засуджених і надзвичайну актуальність дослідження цієї проблеми з соціально-педагогічних позицій. Вивчення питань ресоціалізації, соціальної адаптації, організації перевиховання неповнолітніх останніми роками стало привертати увагу дослідників вітчизняної педагогіки. Ми не випадково звернули увагу саме на слідчі ізолятори. У виховно-трудовах колоніях для неповнолітніх організація функціонування установи та підбір персоналу відбувається виходячи з інтересів неповнолітніх, але вирішальною стає їхня соціально-педагогічна придатність до роботи в такому місці. Уся система службової підготовки та підвищення кваліфікації також будується на наданні знань та відпрацюванні навичок педагогічного та психологічного напрямку з урахуванням вікових та соціальних особливостей неповнолітніх. Також кількість персоналу відносно до кількості засуджених вища, ніж в інших установах виконання покарань.

У свою чергу, у слідчих ізоляторах працює персонал, до критеріїв відбору якого педагогічні вимоги не висуваються. Тому організація роботи, за виключенням соціально-виховної та психологічної роботи, ведеться інтуїтивно в залежності від внутрішніх якостей персоналу.

Робота пенітенціарного службовця є однією з найбільш схильних до стресів та професійного згорання. Тим більш для службовця бачити за ґратами дитину є певним психологічним випробуванням. Взаємодія працівника з неповнолітнім, хоча й правопорушником, повинна будуватися на основі розуміння, що це все ж таки дитина, у більшості випадків така, якою ніхто не займався. Специфіка пенітенціарних установ полягає в тому, що вияв емоцій (позитивних чи негативних), як для самого працівника так і для того, хто тримається за ґратами, може мати непередбачувані наслідки, частіше за все негативні. До цього треба бути готовим. Робота під такою загрозою є суцільним стресом. Тому для того, щоб працівник якісно виконував свої службові обов'язки та міг активно брати участь у процесі ресоціалізації неповнолітніх, адекватно сприймати та реагувати на звичайні та позаштатні ситуації, йому необхідно вміти справлятися зі стресом, максимально опиратися його впливу.

Звернемося до активних способів підвищення загальної стійкості людського організму. Їх можна спробувати розділити на три групи:

Перша група включає способи фізичного впливу (фізична культура, загартовування організму, спортивні ігри). Друга група передбачає аутогенне тренування, психотерапію, гіпноз. Третя група містить способи підвищення загальної стійкості організму і пов'язана з біологічно активними речовинами.

Спортивна підготовка є обов'язковим видом службової підготовки персоналу кримінально-виконавчої служби України, керівництво якої всіляко вітає проведення різних чемпіонатів та спартакіад серед працівників.

Друга група є досить обширною, тому ми лише окреслимо її. Оптимальний спосіб рятування від тривалого стресу – повністю усунути конфлікт, розбіжності. Якщо зробити це неможливо, варто логічно переоцінити значущість конфлікту, наприклад, пошукати виправдання для свого кривдника. Можна виділити різні способи зниження конфлікту. Перший із них можна охарактеризувати словом «зате». Суть його – зуміти витягти користь, щось позитивне навіть із невдачі. Другий прийом заспокоєння – довести собі, що «могло бути й гірше». Порівняння власних негараздів із чужим ще більшим горем («а іншому набагато гірше») дозволяє непохитно і спокійно відреагувати на невдачу. Цікавим є спосіб заспокоєння за типом «зелений виноград»: запевнити себе, що «те, до чого тільки що безуспішно прагнув, не так уже добре, як здавалося, і тому цього мені не треба».

Один із кращих способів заспокоєння – це спілкування з близькою людиною, коли можна, по-перше, «вилити душу», тобто розрядити вогнище порушення; по-друге, перемкнутися на цікаву тему; по-третє, спільно відшукати шлях до благополучного подолання конфлікту або хоча б до зниження його значущості.

Іноді пережитий сильний страх у якій-небудь ситуації закріплюється, стає хронічним, нав'язливим і викликає фобію на певне коло ситуацій або об'єктів, що особливо небезпечно для працівників пенітенціарної служби. Для досягнення оптимального ефекту в діяльності й для виключення несприятливих наслідків позаштатної ситуації бажано зняти емоційну напруженість на основі концентрації уваги не на результаті, а на аналізі причин, технічних деталях завдання і тактичних прийомах.

Важливий спосіб зняття психічної напруги – це активізація почуття гумору. Як уважав С. Л. Рубинштейн, сутність почуття гумору не в тому, щоб бачити і почувати комічне там, де воно є, а в тому, щоб сприймати як комічне те, що претендує бути серйозним, тобто зуміти поставитися до чогось важливого та неординарного як до стандартного, зуміти посміхнутися у важкій ситуації [3, с. 124]. Сміх сприяє зниженню тривожності; коли людина сміється, то її м'язи менш напружені (релаксація) і серцебиття нормалізується.

Особливу увагу ми б хотіли приділити такому поширеному способу зняття стресу, як алкоголь. Корені цього явища сягають глибокої давнини, а масштаби загрози для Східної Європи неможливо переоцінити. Привабливість алкоголю полягає в його особливостях дії на людську психіку. Помірне й епізодичне вживання алкоголю підвищує настрій, знімає занепокоєння, тривогу, напруженість, робить людину більш товариською, контактною.

Не будемо заперечувати тимчасову антистресову дію алкоголю і нікотину, але разом із цими особливостями їм властива ще одна – хвороблива пристрасть до вживання. Не викликає сумніву, що алкоголь – не ліки від стресу, а дуже небезпечна панацея. Приступивши трохи відчуття негативних емоцій, його споживачі ризикують потрапити в пастку хронічного алкоголізму, що гірше будь-якого стресу.

Отже, можна зазначити, що непедагогічний персонал установ виконання покарань у процесі ресоціалізації неповнолітніх засуджених робить здійснює не менш важливу справу, ніж працівники соціально-виховної та психологічної служби. Тому збереження духовного здоров'я, нормального психологічного стану співробітників є однією з умов успішного функціонування установ виконання покарань, у тому числі й ефективної організації соціально-виховного та педагогічного процесу з неповнолітніми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кибальченко В. В. Соціальні аспекти проблем формування і корекції особистості підлітка у діяльності виховно-трудових установ / В.В. Кибальченко, М. О. Супрун // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К., 2000. – № 5. – С. 169–177.
2. Львович В. Актуальні проблеми реформування кримінально-виконавчої системи України / В. Львович // Соц. політика і соц. робота. – 2002. – № 1. – С. 6–19.
3. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Учпедгиз, 1946. – 535 с.
4. Синьов В. М. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців / В. М. Синьов, Г. О. Радов, В. І. Кривуша. – К. : МП «Леся», 1997. – 272 с.
5. Синьов В. М. Пенітенціарна педагогіка в основних запитаннях і відповідях / В. М. Синьов, В. І. Кривуша. – К. : МВС України, 1998. – 121 с.

Надежда Калашиник

БОРЬБА СО СТРЕССОМ ПЕРСОНАЛА КАК СРЕДСТВО СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ С ПОДРОСТКАМИ В УСЛОВИЯХ УЧРЕЖДЕНИЙ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ

Анализируется специфика работы непедагогического персонала учреждений исполнения наказаний в процессе ресоциализации несовершеннолетних, которые содержатся в заключении. Нормальное психологическое состояние сотрудников рассматривается как основное средство стабилизации поведения и эффективного социального развития несовершеннолетних.

Ключевые слова: ресоциализация, персонал, стресс, несовершеннолетние осужденные, социально-педагогическая работа.

Nadegda Kalashnik

STRUGGLE AGAINST STRESS OF THE PERSONNEL AS THE FACTOR OF SOCIALLY-PEDAGOGICAL WORK WITH TEENAGERS IN THE CONDITIONS OF ESTABLISHMENTS OF EXECUTION OF PUNISHMENTS

The article is devoted to the problem of the not pedagogical penitentiary staff place in the resocialization process of young prisoners. Each day contacts involves the strong social interaction between staff and prisoners. So the normal psychological condition of the staff is a factor of social-pedagogical work with young prisoners.

Key words: resocialization, staff, stress, young prisoners, social-pedagogical work.

Одержано 16.01.2009 р., рекомендовано до друку 11.03.2009 р.